

סוגיה ס: תערובת חמץ (2): פסק הלכה במחלוקת רבנן ורבי אליעזר

רקע

עסקנו בפירוש המשנה. הגמ' מביאה ברייתא שממנה למדים, שדין המשנה שרוי במחלוקת תנאים. הראשונים נחלקו בפסק ההלכה.

מקורות

- א. מג. - מג: "הרי אלו באזהרה... רבי אליעזר וקא דריש כי כל קשיא"
מח: "מתני' שיאור ישרף והאוכלו פטור... שאין לו כמה סדקים מלמטה"
ב. רי"ף יג. - יג: "ואלו עוברין בפסח... אפילו לרבנן לקי", ור"ן ד"ה הרי, כל, וחכמים
ג. רמב"ם מנין המצוות שבריש הל' חמץ ומצה, מצוה ד
הל' חמץ ומצה פ"א ה"ו
ד. שו"ע סי' תמב ריש סע' א [עד "וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים"]

הסבר הסוגיה

"מאן תנא דחמץ דגן גמור על ידי תערובות ונוקשה בעיניה בלאו אמר רב יהודה
אמר רב רבי מאיר היא... רב נחמן אמר רבי אליעזר היא." [גמ' מג.]

הגמ' מביאה מחלוקת תנאים בדין תערובת חמץ ובדין חמץ נוקשה. בדין תערובת חמץ נחלקו רבי אליעזר וחכמים: "על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום". בדין חמץ נוקשה נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה: "שיאור [חמץ נוקשה] ישרף... והאוכלו בארבעים", מפורש שיש תנא הסובר שלוקים על אכילת חמץ נוקשה, ומבארת הגמ', שרבי מאיר הוא התנא ששנה דין זה.

נחלקו רב יהודה ורב נחמן האם רבי מאיר מחייב מלקות בשניהם, ורבי אליעזר מחייב רק בתערובת חמץ, או שרבי אליעזר מחייב מלקות בשניהם, ורבי מאיר רק בחמץ נוקשה.

נחלקו הראשונים בפסק ההלכה. מהרי"ף [יג. באלפס] משמע [וכך הבין גם הר"ן ד"ה הרי], שהוא פוסק כרבנן שאין באכילת תערובת חמץ ובאכילת חמץ נוקשה איסור מהתורה. בעל המאור [שם] חולק ופוסק כסתם משנה, שאכילת תערובת חמץ וחמץ נוקשה אסורה מהתורה. הראב"ד [שם] פוסק שחמץ נוקשה אסור מדאורייתא, ותערובת חמץ אינה אסורה מהתורה.

מחלוקת הראשונים נובעת מפרשנות שונה למשנת שיאור [מח:]. המשנה אומרת: "שיאור ישרף והאוכלו פטור... איזהו שיאור כקרני חגבים... דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים... איזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערוותיו".

הרי"ף מפרש את המשפט הראשון - "שיאור ישרף והאוכלו פטור", כפתיחה למשנה, ובעל המאור והראב"ד מבינים שמשפט זה מדברי רבי יהודה, וחכמים נחלקו עליו. הרי"ף מפרש, שכולם מודים ששיאור ישרף והאוכלו פטור, מחלוקת חכמים ורבי יהודה היא רק בהגדרת שיאור. לפי הבנה זו מפורש במשנה שלכולי עלמא האוכל שיאור פטור ממלקות, זאת אומרת שאכילת חמץ נוקשה אינה אסורה מהתורה. אם כך, משנה זו סותרת את משנתנו, המחייבת מלקות על אכילת תערובת חמץ וחמץ נוקשה, וממילא אין הלכה כמשנתנו, אלא כמשנה זו הפוסקת כרבים.

בעל המאור והראב"ד מפרשים, שהמשפט "שיאור ישרף והאוכלו פטור" הוא מדברי רבי יהודה, אבל חכמים סוברים כרבי מאיר, שלוקים על אכילת חמץ נוקשה. אם כך, משנה זו אינה סותרת את משנתנו. לפיכך פוסק בעל המאור כשתי המשניות, ומחייב מלקות גם על חמץ נוקשה וגם על תערובת חמץ. הראב"ד אינו פוסק כסתם משנה אלא כרבים. בדין תערובת, הרבים חולקים על רבי אליעזר, ולכן אין הלכה כוותיה. בדין חמץ נוקשה, חכמים מודים לרבי מאיר, ולכן הלכה כוותיה.

שיטת הרמב"ם קובעת ברכה לעצמה, כיוון שהרמב"ם סותר עצמו מיניה וביה. מחד גיסא, הרמב"ם [לאווים קצח] מונה לאו מיוחד "שלא לאכול תערובת חמץ כל שבעה" - מוכח שהוא פוסק כרבי אליעזר. מאידך גיסא - הרמב"ם [פ"א ה"ן] פוסק שלוקים רק על תערובת של כזית חמץ בתוך שלוש ביצים של היתר, ומפורש ברי"ף שבתערובת זו לוקים אפילו לשיטת חכמים. אין לנו כעת כלים להתמודד עם פסק הרמב"ם, ונחזור אליו לקמן [עמ' 68].

חשוב לציין שלשיטת רבנן יש הבדל גדול בין דין חמץ נוקשה לבין דין תערובת חמץ. לדעתם, חמץ נוקשה אינו מוגדר כחמץ, ולכן הוא מותר מהתורה באכילה ובהנאה. תערובת חמץ לא נאסרה באיסור מיוחד, אבל בתערובת יש חמץ גמור האסור מהתורה, אף ללא האיסור המיוחד של תערובת חמץ. להבחנה זו כמה השלכות לדינא, אחת מפורשת ברי"ף [יג. באלפס], והאחרות בר"ן [שם]. בסוגיות הבאות נגדיר תחילה מהי תערובת חמץ שנחלקו בה רבי אליעזר וחכמים [עמ' 67-68], ואחר כך נחזור לנקודה זו [עמ' 69].

סיכום

נחלקו הראשונים בדין תערובת חמץ ובדין חמץ נוקשה:

מהרי"ף משמע שפוסקים כרבנן כנגד משנתנו גם לענין חמץ נוקשה וגם לענין תערובת חמץ.

בעל המאור פוסק כמשנה שחמץ נוקשה ותערובת חמץ אסורים מהתורה.

הראב"ד פוסק כר' מאיר, שחמץ נוקשה אסור מתורה, ופוסק כרבנן שאין לאו מהתורה האוסר תערובת חמץ.

הרמב"ם מביא לאו מיוחד לגבי תערובת חמץ, ואינו מזכיר דין חמץ נוקשה משמע שתערובת חמץ אסורה מהתורה, וחמץ נוקשה אינו אסור מהתורה.